

**EBÜ OSMAN el-HİRÎ**

( أبو عثمان الحيري )

Ebû Osmân Saîd b. İsmâîl el-Hîrî  
(ö. 298/910)**Nişâbur'da tasavvufun yayılmasına öncülük eden ve Melâmîlik konusundaki fikirleriyle tanınan sûfî.**

230'da (844) Rey'de doğdu. Öğrenimine burada başladı. Rey ve Bağdat'ta çağının tanınmış hadis âlimlerinden dersler aldı. Kendi ifadesine göre küçük yaştan beri tasavvufî hakikatleri öğrenmeye son derece meraklıydı. Zâhirî ilim onu tatmin etmiyor, şeriatın gizli bazı gerçekleri bulunduğunu düşünüyordu. Genç yaşta, *recâ*\* fikrine ağırlık veren hemşehrisi tanınmış sûfî Yahyâ b. Muâz'la (ö. 258/871) karşılaşması ona dinin mânevî hakikatlerini öğrenme yolunu açtı. Bir süre Yahyâ b. Muâz'ın sohbet meclislerine devam etti. Daha sonra şöhretini duyduğu Şah el-Kirmânî (ö. 270/883) ile görüşmek ve sohbetlerine katılmak üzere Kirman'a gitti. Şah, müridlerini *recâ* esasına göre irşad eden Yahyâ'nın sohbetinde bulunduğu gerekçesiyle onu önce meclisine kabul etmedi; fakat daha sonra ısrarlarına dayanamayarak sohbetlerine katılmasına izin verdi. Bir süre Şah el-Kirmânî'nin meclisine devam ettikten sonra onunla birlikte Ebû Hafs el-Haddâd'ı ziyaret etmek için Nişâbur'a gitti. Üstadının rızasını alarak kendisini derinden etkileyen Ebû Hafs'ın meclisine devam etmeye başladı ve bir daha Kirman'a dönmedi. Ölümüne kadar Nişâbur'un Hîre mahallesinde yaşadığı için "el-Hîrî" diye tanındı. Yahyâ b. Muâz'dan *recâyî*, Şah el-Kirmânî'den gayreti ve Ebû Hafs'tan da şefkati öğrenen Ebû Osman el-Hîrî'yi Kuşeyrî, başlangıçta ve gençlik yıllarında seyahat eden, sonra seyahati bırakıp ikameti tercih eden sûfilerden gösterir (*er-Risâle*, s. 566). Çağının tanınmış sûfilerinden Cüneyd-i Bağdâdî ile hadis öğrenmek üzere gittiği Bağdat'ta, İbnü'l-Cellâ ile de Dimâşk'ta görüştü. Gençlik yıllarında bir câriyeye âşık olmuş, fakat daha sonra sakat ve kötü huylu bir kadının evlenme teklifini kabul edip on beş yıl onunla evli kalmış (İbnü'l-Cevzî, VI, 106), bu kadının ölümünden sonra Nişâbur'da üstadı Ebû Hafs'ın kızı Meryem ile evlenmişti.

Ebû Osman, Horasan ve Nişâbur'da tasavvufun yayılmasına öncülük eden

büyük sûfilerden, fütüvvet ve melâmet hareketinin de temsilcilerindendir. Kovulduğu halde Ebû Hafs'ın sohbetine katılmakta ısrar etmesi, başına kül dökülünce ateş dökülmedi diye şükretmesi, kendisini yemeğe davet eden bir kişinin onu denemek için üç defa kapıdan geri çevirmesi, Ebû Osman'ın fütüvvet ve melâmet ehlinden olduğunu gösteren menkıbeleridir. Kuşeyrî kendi dönemindeki mutasavvıfların, "Üç büyük sûfî var ki bunların dördüncüsü yoktur: Şam'da İbnü'l-Cellâ, Bağdat'ta Cüneyd, Nişâbur'da Ebû Osman" dediklerini nakleder (*er-Risâle*, s. 110). Cüneyd onun Hak Teâlâ hakkında sahip olduğu mârifete hayran kalmıştır. Birçok mutasavvıf Ebû Osman'ın Nişâbur'daki yeri ile Cüneyd'in Bağdat'taki yerinin aynı olduğunu ifade etmişti. Ebû Osman melâmetîlerin prensip olarak karşı oldukları semâî kabul eder. Müridlerin semâ ile mânevî haller kazandıklarını, siddîkların ise bu tür halleri arttırdıklarını, istikameti esas alan âriflerin ise gönüllerine gelen hiçbir şeyi Hakk'a tercih etmediklerini belirtir (Kuşeyrî, s. 648).

Nefsi çök sıkı bir disiplin altında tutmanın lüzumuna inanan Ebû Osman el-Hîrî çevresinde toplananlara zühd, fakr, sabır, tevazu ve mutlak rızâ halini tavsiye ediyordu. Daima edepli ve saygılı olmayı fakirler için esas (*sened*), zenginler için ziyet sayıyordu (Sülemî, s. 173). Allah onu hangi halde bulundurursa bulundursun rızâ gösteriyor ve kırk yıl hiçbir şeyden şikâyetçi olmadığını söylüyordu (Kuşeyrî, s. 110).

Ebû Osman'ın müridlerine, "İbadet ediniz, ancak ibadetteki kusuru da görünüz" şeklindeki tavsiyesi, Hakk'ın mânevî huzurunda iken Hak'tan başka bir şey görmemeyi tasavvuf anlayışlarına esas alan Iraklı sûfilerce Mecûsîlik sayılmıştır. Çünkü bu durumda sâlik hem kendini ve ibadetini, hem de Hakk'ı göz önünde tutacaktır; oysa hakiki tevhidde sadece Hakk'ı görmek esastır. Afîfî, Ebû Osman'ın nefis konusunda kötümser bir görüşe sahip olmasında Mecûsîliğin ve Hint kaynaklı inançların tesirinden bahsediyorsa da (*el-Melâmetiyye*, s. 15) bu iddia Zerrînküb tarafından eleştirilmiştir (*Cüstücd der Taşavvuf-i İrân*, s. 343).

Ebû Osman'ın Ahmed adındaki oğlu da zühd ve dindarlığıyla meşhur olmuştur.

**BİBLİYOGRAFYA :**

Sülemî, *Tabakât*, s. 170-175; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 244 vd.; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, IX, 99-102; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 109, ayrıca bk. İndeks; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), bk. İndeks; Herevî, *Tabakât*, s. 240; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 494-503; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 106; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 369; Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, XIV, 62-66; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 200; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 115; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 239; Câmî, *Nefehât*, s. 86; Şarânî, *et-Tabakât*, I, 86; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 233; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 230; Ebû'l-Alâ Afîfî, *el-Melâmetiyye ve Şüfîyye ve ehlü'l-fütüvve*, Kahire 1945, s. 14, 15, 44; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 164; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 57, 154; Abdülhüseyn Zerrînküb, *Cüstücd der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1367 hş., s. 343-346.



ERHAN YETİK

**EBÜ OSMAN el-MAĞRİBÎ**

( أبو عثمان المغربي )

Ebû Osmân Saîd  
b. Sellâm el-Mağribî  
(ö. 373/983)**İlk dönem sûfilerinden.**

Kuzey Afrika'da Kayrevan'a bağlı Kırkint köyünde doğdu. 130 yıl kadar yaşadığı ve 373'te (983) vefat ettiği dik-kate alınırsa (Attâr, s. 779) yaklaşık 243'te (857) doğduğu söylenebilir. Kayrevânî nisbesiyle de anılır. Babasının adı kaynaklarda Sellâm, Selâm, Sâlim, Selmân, Selâme gibi farklı şekillerde kaydedilir.

Tahsiline Mağrib'de başlayan, avcılık ve biniciliğe özel bir ilgi duyan Ebû Osman daha sonra Kahire ve Dimâşk'a giderek Habîb el-Misrî, Ebû'l-Hayr el-Akta', İbnü's-Sâî ve Ebû Ali İbnü'l-Kâtib gibi ünlü sûfilerin meclislerine katıldı. Bu şehirleri şeyhi Ebû'l-Hayr el-Akta' ile (ö. 342/953) birlikte gezmiş olması da muhtemeldir. Çünkü aslen Mağribli olan Ebû'l-Hayr da aynı yerlerde bulunmuştur (Sülemî, s. 370).

Attâr, Ebû Osman'ın yirmi yıl süreyle çöllerde inziva hayatı yaşadığını, daha sonra Hak'tan gelen hitap üzerine Kâbe civarında yaşayan iyi insanlarla birlikte bulunmak için Mekke'ye gittiğini kaydeder.

Ebû Osman Mekke'de yaşayan şeyhlerle tanışıp *sekr*\* ve sahv konularında onlarla sohbet etti. Burada mâruz kaldığı *celâl*\* tecellîlerinin verdiği acıları yaşadığı. Bu dönemde ona hâkim olan şey Allah korkusu olduğundan hiç yüzü gülmemiş, her zaman hüzünlü ve kederli

görünmüştür. Bu arada Mekke'de hâkimiyet kuran Şiîler kendisine eziyet ve iftira etmiş, onu baskı altında tutmuştur (Hatîb, IX, 113). Mekke'den Şiîler tarafından sürülünce Bağdat'a giden Ebû Osman burada bir yıl kaldı. Bir süre Rey'de oturduktan sonra Nîşâbur'a yerleşti. Kaynaklarda açıkça zikredilmemekle beraber Mekke'den sonra gittiği yerlerden de ayrılmak zorunda bırakıldığını ima eden ifadeler mevcuttur. Ebû Osman'ın Ali el-Kavvâl'e, "Bizim kabz halimiz Hicaz'da idi, burada bast halindeyiz" demesinden Nîşâbur'da rahat bir hayat yaşadığı anlaşılabilir (a.g.e., IX, 112). Bununla beraber Nîşâbur'da iken de çok defa yalnızlığı tercih ettiğine, her zaman camiye gitmediğine bakılacak olursa (Zehebî, *A'âmû'n-nübelâ*, XVI, 320) kalabalıktan ve toplum hayatından fazla hoşlanmadığı anlaşılır.

Nîşâbur'da vefat eden Ebû Osman'ın cenaze namazı Eş'arî kelâm âlimi İbn Fûrek tarafından kıldırılmış ve ünlü sûfî Ebû Osman el-Hîrî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir (Hatîb, IX, 113).

Sülemî, Ebû Osman'ı zühd ve tasavvufun önderi, hali yüce ve ferâseti isabetli bir sûfî olarak tanıtır ve, "Onun gibisi görülmemiştir" der. Attâr da kendisini parlak ifadelerle över. Hadis âlimi Ebû Süleyman el-Hattâbî onu ilham sahibi bir şahıs olarak görür. Ebû Osman'ın üstatları hakkında bilgi veren kaynaklar, Mansûr b. Halef el-Mağribî ve Ebû Kâsım el-Gürgânî gibi bazı mürid ve halifelerinin ismine işaret ederler (Kuşeyrî, s. 409; Ma'sûm Ali Şah, II, 538).

Bağdat'a gitmeden önce selef tarzı bir itikadı benimseyen, *istivâ*\* ve *cihet*\* ile ilgili âyetleri te'vil etmeyi uygun bulmayan Ebû Osman, Bağdat'ta kelâm âlimlerinin tesirinde kalarak haberî sıfatları te'vil edip mecazi mânalarla açıklamaya başlamış, eski görüşlerini büyük hata olarak değerlendirmiş ve Mekke'deki dostlarına yazdığı bir mektupta Bağdat'ta "yeniden müslüman olduğunu" bildirmiştir (Kuşeyrî, s. 69). İnsan bedenini "üzerinde ilâhî kudretin cereyan ettiği kalıp" (Hatîb, IX, 113) şeklinde tarif ederek tasavvufun *fenâ*\* anlayışını dile getiren Ebû Osman, ilâhî takdir karşısında beşerî tedbirin fazla bir anlam ifade etmediği inancındadır (Sülemî, s. 482).

Ebû Osman'ın tasavvuf anlayışı şer'î hükümlere ve kulluğun gereklerine uymakla başlar, zor bir çile hayatı ile devam eder, ilâhî tecellileri temaşa haliyle zirveye ulaşır. Ona göre itikâf, insanın organlarını dinî emirler çerçevesinde tutmasından ibarettir. Takvâ dinin çizdiği sınırlarda durmak, bu sınırın gerisinde kalmamak veya onu aşmamaktır. Takvâ Allah korkusundan doğar. Bu anlamdaki takvâyâ başka herhangi bir şeyi tercih eden kimse takvânın hazzından mahrum kalır. Şeriatın emirlerine uymak ve yasaklarına muhalefet etmemek ise dinî vera'n özünü oluşturur (a.g.e., s. 481, 482). Her şeyin ancak zıddıyla bilineceğini söyleyen Ebû Osman, insanın riyayı tanıyıp onu terketmeden ihlâsı tam olarak gerçekleştiremeyeceği görüşündedir. Günahkâr kişi benlik iddiası taşıyandan daha iyidir; zira günahkâr sürekli olarak tövbe etmenin çarelerini ararken öbürü iddiası etrafında bocalar durer. Ebû Osman havf ve recâ dengesine dikkat edilmesini ister. Ona göre ümidi esas alanlar tembelleşir; kuru temennilerle avunan bir kimse nefsinin gevşeklik kılıcıyla kesmiş olur; daima endişeli olanlar ümitsizliğe düşer; ümit ile endişe arasında bir yolda yürüyenler kurtulur (a.g.e., s. 480, 483).

Başlangıçta riyâzet ve mücâhedeye önem veren ve gerçekten çok çileli bir hayat yaşayan Ebû Osman nefsinin arzularına karşı çıkmanın gereğine inanır. Elini zengin yemeğine istekle uzatan kimsenin bir daha iflâh olmayacağını söyler. Sûfilikte çok makbul sayılan sefere çıkma halini de hevâ ve hevesi terketmek şeklinde anlar. Nefsin hevâ ve hevesini terketmeden keşf mertebesine ulaşmak, mârifet sahibi olmak, ilâhî hakikatlere ve sırlara vâkif olmak mümkün değildir. Ebû Osman, İmam Şâfiî'nin, "Biri beden, diğeri dinle ilgili olmak üzere iki ilim vardır" sözünde geçen beden ilmiyle riyâzet ve mücâhedeyi, din ilmiyle de tasavvufî hakikat ve mârifetleri kastettiğini söyler (a.g.e., s. 480). Ona göre hikmet hak olanı ifade etmektir. İlme'l-yakînden ayne'l-yakîne ihlâslı bir amelle ulaşılır. Dinin emrettiği hususları ciddi ve samimi bir şekilde yerine getirenler müşâhede ve temaşa makamına ulaşırlar. "Kulluğu tam olarak gerçekleştiren bir kimse gaybî temaşa etmek suretiyle ruhunu arındırır, o vakit ilâhî kudret onun her isteğine icabet eder"

(a.g.e., s. 481). "Kulluk, emredeni müşâhede ede emrine uymaktır" (Attâr, s. 783). Zikirden derin bir haz alan Ebû Osman bunda semân etkili olduğunu söyler (a.g.e., s. 782; Şa'rânî, I, 122); Hakk'ın Hak'la kaim olduğu bir mertebeye ulaşanların kalbinde yanan iman ışığının sâlike Hakk'ın nurunu giydirip ruhu gibi onun bedenini de aydınlatacağına inanır (Sülemî, s. 483).

Attâr, Ebû Osman'ın tasavvufa dair eserleri olduğunu söyler (*Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 779). Kâtib Çelebi de onun *Edebü's-sülûk* adlı Farsça bir eserini kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, I, 45; ayrıca bk. Sezgin, I, 665).

#### BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 370, 479-483; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 112-113; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 263, 297, 333; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 46, 68-69, 119-120, 134-135, 194, 199, 228, 237, 271, 276, 288, 306-307, 323, 345, 347, 365, 371, 400, 409, 445, 459, 460, 461, 466, 499, 516; Herevî, *Tabakât*, s. 242-243; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 573; V, 56, 352; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 498, 734, 779-784, 791-792; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 122-123; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 420, 453; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 37; a.m.f., *el-Lübâb*, Beyrut 1400/1980, III, 69, 93; Zehebî, *el-İber*, II, 141; a.m.f., *A'âmû'n-nübelâ*, XVI, 320-321; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 302; İbnü'l-Mülâkkîn, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 237-238, 496, 506; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Popper), IV, 144; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 139-140; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 122; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 35-36; *Keşfü'z-zunûn*, I, 45; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut 1966, III, 81; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 538, 543, 549; Sezgin, *GAS*, I, 665.



MUSTAFA BİLGİN

#### EBÜ OSMAN el-MÂZİNİ

( أبو عثمان البازني )

Ebû Osmân Bekr b. Muhammed  
b. Habîb el-Mâzinî  
(ö. 249/863)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

175'te (791) Basra'da doğdu. Bekir b. Vâil kabilesinin Mâzin b. Şeybân koluna mensuptur. Basra okulunun önde gelen simalarından olup Halife Vâsiq-Billâh devrinde (842-847) Bağdat'a gitti. Babası da bir nahiv ve kıraat âlimidir. Ebû Ubeyde et-Teymî, Asmaî ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nin öğrencisi olup Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ini Ahfeş el-Evsat'tan ve Ebû Ömer el-Cermî'den okudu. Kaynaklar, Ebû Osman'ın nahiv ve lügat konu-